

आर्थिक वृद्धि, भ्रम र यथार्थ

डा. डमरुबल्लभ पौडेल

गत आर्थिक वर्षको तुलनामा अर्थतन्त्रमा हुने विस्तारलाई आर्थिक वृद्धि भनिन्छ। उत्पादनमा वृद्धि नभई वस्तु तथा सेवाको मूल्यवृद्धिको कारणले मात्र मौद्रिक मूल्यमा आउने परिवर्तनलाई आर्थिक वृद्धि भनिँदैन। गत वर्षभन्दा उत्पादन घटेमा अर्थतन्त्रमा वृद्धिको सट्टा संकुचन पैदा हुन्छ। यथार्थ कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वृद्धिले आर्थिक वृद्धिको मापन गर्ने गरिन्छ। अल्पविकसित तथा विकासशील मुलुकहरूको अर्थतन्त्रको आकार सानो हुने र यस्ता अर्थतन्त्रमा मानव तथा भौतिक स्रोत र साधनहरूको पूर्ण उपयोग हुन नसकेको अवस्थामा रहने हुनाले ठूलो दरको आर्थिक वृद्धिको सम्भावना कायम रहन्छ। यसविपरीत विकसित अर्थतन्त्रहरूका स्रोतसाधन पूर्ण उपयोग भई गुणस्तरसमेत कायम भइसकेकाले अर्थतन्त्रको आकार ठूलो हुने भएकाले ठूलो दरको आर्थिक वृद्धिको सम्भावना हुँदैन।

अर्थतन्त्रमा आर्थिक वृद्धि ल्याउने मुख्य क्षेत्रहरूलाई 'कि सेक्टर' भनिन्छ। तुलनात्मक लाभका यस्ता क्षेत्रहरूको उत्पादनले स्वदेशी माग धानेर ठूलो मात्रामा निर्यात भई अर्थतन्त्रमा विदेशी मुद्रा आर्जन गर्ने क्षेत्रको रूपमा पहिचान बनाएका हुन्छन्। आर्थिक वृद्धि ल्याउने यस्ता क्षेत्रहरूलाई अर्थतन्त्रका चालक (डाइभर अफ इकोनोमी) पनि भनिन्छ। यस्ता क्षेत्रहरूको अर्थतन्त्रमा ठूलो योगदान हुने, कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ठूलो अंश ओगट्ने, फरवार्ड र ब्याकवार्ड लिंकेज पनि एकभन्दा बढी भई अर्थतन्त्रमा उच्च गुणक प्रभाव (मल्टिप्लायर इफेक्ट) कायम गर्ने भएकाले अर्थतन्त्रको विस्तार हुन्छ।

पत्तिकारले टोकियो विश्वविद्यालयमा गरेको एक अनुसन्धानले नेपालमा कुनै पनि क्षेत्रलाई कि सेक्टरको

रूपमा विकास गर्न नसकिँदा डाइभर अफ इकोनोमीको अभावका कारण अर्थतन्त्र न्यून आर्थिक वृद्धिको दुस्चक्र (लो ग्रोथ इक्विलिब्रियम ट्र्याप) मा फसेको देखिएको छ। यसलाई बाहिर ल्याई आर्थिक वृद्धि र अर्थतन्त्रलाई गति दिन कि सेक्टरसि सिर्जना गरी डाइभर अफ इकोनोमीको निर्माण गर्नु अत्यावश्यक छ। भारतले सन् २००५ तिर नै कृषि, सूचना प्रविधि, सवारी साधन र टेक्स्टायल उत्पादन गर्ने क्षेत्रहरूलाई कि सेक्टरको रूपमा विकास गरेको थियो भने चीनले यसै अवधिमा टेक्स्टायल, सञ्चार, कम्प्युटर तथा मेसिनरी, गार्मेन्ट र इलेक्ट्रोनिक्सलाई कि सेक्टरको रूपमा विकास गरेको थियो। हाल भियतनाम र बंगलादेशले टेक्स्टायल र गार्मेन्टलाई कि सेक्टरको रूपमा विकास गरेका छन्। नेपालमा कुनै पनि क्षेत्रहरूलाई कि सेक्टरको रूपमा पहिचान गर्न सकिएको छैन। तथापि कृषि, जलस्रोत र पर्यटनलाई कि सेक्टरको रूपमा विकास गर्ने सम्भावना देखिएको छ। अर्थतन्त्रमा कि सेक्टरहरूले निर्यातमुखी आर्थिक वृद्धि ल्याउँछन्।

यसै सन्दर्भमा अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषले नेपालको आर्टिकल चार परामर्श प्रतिवेदन २०१७ को मार्च महिनामा प्रकाशित गरेको छ। यस प्रतिवेदनले सन् २०१६/१७ मा नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वृद्धिदर ५.५ प्रतिशत कायम हुने प्रक्षेपण गरेको छ। एसियाली विकास बैंकबाट सन् २०१७ को मार्च महिनामै प्रकाशित म्याक्रोइकोनोमिक अपडेटले पनि नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन वृद्धि ५.२ प्रतिशतदेखि ६.२ प्रतिशतको बीचमा हुने अनुमान गरेको छ। यसैगरी विश्व बैंकद्वारा २०१७ अप्रिलमा प्रकाशित साउथ एसिया इकोनोमिक फोकसले सन् २०१६/१७ मा नेपालको आर्थिक वृद्धिदर ६ प्रतिशत हुने प्रक्षेपण गरेको छ।

गत आर्थिक वर्ष (सन् २०१५/१६) को आर्थिक वृद्धि ०.८ प्रतिशत मात्र थियो। गोरखा भूकम्पको प्रभाव तथा नेपाल भारत सीमामा भएको नाकाबन्दी र आपूर्ति व्यवस्थामा आएको अवरोधका कारण सन् २०१४/१५ को तुलनामा न्यून वृद्धि भएको हो। अर्थ मन्त्रालयको तथ्यांकअनुसार यस आर्थिक वर्षको उत्पादक मूल्यका आधारमा प्रचलित मूल्यमा कुल

कुलमान इफेक्टलाई संस्थागत गर्दै अर्थतन्त्रका विभिन्न क्षेत्रहरूमा प्रणालीगत सुधार गरी 'कि सेक्टर' को विकास गर्न सकिए मात्र नेपाली अर्थतन्त्रमा साँच्चिकै वृद्धि देखिनेछ।

गार्हस्थ्य उत्पादन २१ खर्ब २० अर्ब भएकोमा सन् २०१५/१६ मा २२ खर्ब ४९ अर्ब मात्र थियो। सन् २०१६/१७ को कुल गार्हस्थ्य उत्पादन २३ खर्ब ६१ अर्ब पुग्ने अनुमान छ। यस अनुमानबाट हेर्दा सन् २०१५/१६ मा नेपाल नाकाबन्दीको चपेटामा नपरेको भए विगत दसककै औसत वृद्धिदर चार प्रतिशतबाट गणना गर्दा सन् २०१५/१६ को कुल गार्हस्थ्य उत्पादन २३ खर्ब ३८ अर्ब हुन आउँछ। यसबाट सन् २०१६/१७ मा ४ प्रतिशतमात्र वृद्धि भए पनि २४ खर्ब ३२ अर्ब पुग्ने देखिन्छ। यसको अर्थ हो सन् २०१५/१६ मा

नाकाबन्दीका कारण अर्थतन्त्रमा परम्परागत चार प्रतिशत वृद्धि कायम हुन नसक्दा यसपालिको वृद्धि धेरै देखिन गएको हो।

लगातार चार प्रतिशतकै वृद्धि कायम भएको भए पनि अहिलेको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको आकार अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोष र एसियाली विकास बैंकले अनुमान गरेभन्दा बढी हुन्थ्यो। सानो आधार हुँदा थोरै मात्रामा भएको वृद्धि पनि धेरै देखिएको हो। अर्थतन्त्रले ठूलो फड्को मारेर वा अर्थतन्त्रमा ऐतिहासिक सुधार भएर यो वृद्धि देखिएको कदापि होइन। प्रचारमा

आएजस्तो साढे दुई दसकयताकै ठूलो वृद्धि पनि होइन। आर्थिक सर्वेक्षणको तथ्यांकअनुसार सन् २००७/०८ मा नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन ५.८ प्रतिशतले र सन् २०१३/१४ मा ५.७ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो। प्राविधिक रूपमा त सन् २०१६/१७ को अनुमानित आर्थिक वृद्धि पक्कै राम्रो हो तर अर्थतन्त्रले गति पक्डेर भएको वृद्धि भने होइन।

चालू आर्थिक वर्षको नौ महिनामा २६ प्रतिशत मात्र पुँजीगत खर्च भएको अर्थ मन्त्रालयको तथ्यांकले देखाएको छ। उत्पादनशील क्षेत्रको उत्पादन पनि खासै बढेको छैन। निर्यात-आयात अनुपात ऐतिहासिक रूपले बढेर एक लाखको निर्यात हुँदा १३ लाखको आयात हुने वर्तमान अवस्थाको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार नेपालको पक्षमा छैन। स्वदेशमा रोजगारका अवसर सिर्जना हुन नसक्दा वैदेशिक रोजगारको आकर्षण घटेको छैन। पुनर्निर्माणको लागि विनियोजित बजेट पनि पूर्ण रूपमा खर्च हुन सकेको छैन। मुद्रास्फीति करिब तीन प्रतिशतमा सीमित बनाउन सफलता मिलेको भए पनि जनताको जीवनस्तर भन्नु खस्केको छ। तसर्थ अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष, एसियाली विकास बैंक र विश्व बैंकले अनुमान गरेको आर्थिक वृद्धिदर प्राविधिक मात्र हो।

यसका अलावा अर्थतन्त्रमा केही सकारात्मक संकेतहरू देखिन थालेको पक्कै हो। यस वर्ष मौसम राम्रो भएकाले कृषि उत्पादनमा उल्लेख्य वृद्धि भएको छ। लोडसेडिङ कम भएकाले उत्पादनमूलक उद्योगको क्षमता बढेको भए पनि उद्योगधन्दाहरू करिब ६५ प्रतिशत क्षमतासम्म मात्र सञ्चालनमा आएका छन्। एउटा राम्रो व्यक्तिले पदमा पुगेर राम्रो काम गर्दा लोडसेडिङ घटेकाले उद्योगधन्दाको लागि भविष्यमा उत्पादन बढाउन सकिने र नयाँ उद्योग खोल्न हिचकिचाहट गर्नुनपर्ने संकेत अर्थतन्त्रमा देखिएको छ। यसका अलावा विद्युतीय उपकरण बढी प्रयोग गर्दा ग्यास र पेट्रोलियमको आयात केही घटेको छ। तर सँगसँगै विद्युत् आयात भने बढेको छ। नेपालको अर्थतन्त्रमा कुलमान प्रभाव (कुलमान इफेक्ट) कायम रही हाल प्रचारमा आएजस्तै ६ महिनापछि नेपालले आफूलाई बढी भएको विद्युत् निर्यात गर्ने अवस्था

सिर्जना भएमा नेपालको अर्थतन्त्रले पक्कै नयाँ बाटो समाल्नेछ। यसैगरी नेपाल लगानी सम्मेलनमा करिब १४ खर्ब लगानीको प्रतिबद्धता आउनु पनि सकारात्मक हो, तर यसलाई व्यावहारिक रूपमै लगानी भित्रिने वातावरण बनाउन जरुरी छ।

अल्पविकसित तथा विकासशील मुलुकहरूको अर्थतन्त्र पूर्वाधार र संस्था (इन्फ्रास्ट्रक्चर एन्ड इन्स्ट्रुक्चुसन) निर्माण चरणमा हुने भएकाले यस्ता अर्थतन्त्रमा उत्पादनका साधनका रूपमा रहेका श्रम र पुँजीको उच्च गुणस्तर कायम गर्न वा उत्पादनको मात्रा बढाउन सकिए अर्थतन्त्रको कार्यकुशलता (इफिसियन्सी) वृद्धि भई आर्थिक वृद्धिदर उच्च बनाउन कठिन हुँदैन। तर विकसित अर्थतन्त्रमा इफिसियन्सी हासिल भइसकेकाले वृद्धिको लागि नवसिर्जना (इन्नोभेसन) गर्नुबाहेक अर्को विकल्प हुँदैन। हाल नेपाली अर्थतन्त्र इन्फ्रास्ट्रक्चर र इन्स्ट्रुक्चुसन निर्माणको क्रममा छ भने छिमेकी मित्रराष्ट्र भारत तथा चीनका अर्थतन्त्रहरू इफिसियन्सी हासिल गर्ने चरणमा छन्। अमेरिका तथा जापानजस्ता मुलुकका अर्थतन्त्रले धेरै वर्ष अगाडि नै इफिसियन्सी हासिल गरिसकेकाले ती अर्थतन्त्रहरूको वृद्धिदर न्यून छ। विकसित अर्थतन्त्रको आधार एकदमै विस्तारित हुने भएकाले ठूलो दरको वृद्धि हासिल गर्न असम्भव प्रायः हुन्छ।

नेपालको अर्थतन्त्रको आधार धेरै सानो भएको तथा गत वर्ष अर्थतन्त्रको वृद्धिदर पनि एक प्रतिशतभन्दा न्यून भएकाले यस वर्षको अनुमानित आर्थिक वृद्धिदर उच्च जस्तो देखिएको मात्र हो यसमा धेरै भर गर्ने अरु प्रस्ट आधार छैन। आगामी वर्ष पनि यही वा अभ बढी वृद्धिदर हासिल गर्न सकियो भने राम्रो आर्थिक वृद्धि भएको मान्नुपर्छ र यसलाई दिगो बनाउन सके नेपालको आर्थिक विकासको गति अवश्य बढ्नेछ।

व्यक्तिगत प्रयासबाट सुधारको रूपमा आएको कुलमान इफेक्टलाई प्रणालीगत बनाउन अभै पनि सकिएको छैन। कुलमान इफेक्टलाई संस्थागत गर्दै अर्थतन्त्रका विभिन्न क्षेत्रहरूमा प्रणालीगत सुधार गरी 'कि सेक्टर' को विकास गर्न सकिए मात्र नेपाली अर्थतन्त्रमा साँच्चिकै ऐतिहासिक वृद्धि देखिनेछ। आर्थिक विकास सबैको साभा सरोकारको विषय हो।